

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 1 1992

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening
och Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Arkivarie Bengt Danielson, Lund,
redaktör

Högskolelektor Gert Jeppsson, Lund

Docent Sten Skansjö, Lund

Landsarkivarie Anna-Christina Ulf-
sparre, Lund

innehåll

	Sid.
Inga Kindblom: Badhus och badande i Sydsverige	1
Göran Larsson: Domkyrkan och Universitetet	21
<i>Aktuellt om antikvariskt</i>	
Medeltidsbyar utanför Helsingborg	29
Riksantikvarieämbetet undersöker	30
<i>Omslagsbild</i>	
Entrén till Karlskrona varmbadhus. Efter byggnadsritning från 1903.	

Badhus och badande i Sydsverige

Av Inga Kindblom

Kristianstads läns museum

Våra sydliga landskap har av naturliga skäl varit av betydelse för friluftsbadets utveckling. Nämnas kan Särö i norra Halland med ett av våra äldsta ännu existerande kallbadhus och Ribersborgs kallbadhus i Malmö, som är en av de förnämligaste anläggningarna i sitt slag i vårt land. Men även varmbadhus uppfördes tidigt i vår landsända. Ett exempel är badhuset i Karlskrona, ett av våra äldsta och mest välbevarade offentliga badhus. Författaren till denna artikel har länge intresserat sig för badhusen som byggnadsminnesmärken och för badkulturens historia. Hon ger här en sammanfattning av sina forskningar och presenterar några av de mera betydande kall- och varmbadhusen i Skåne, Halland och Blekinge.

Svenska badhus – en inventering

Under sommaren 1970 producerade jag åt dåvarande Kristianstads Museum en utställning om skånska badhus. Materialet omfattade både befintliga och rivna badhus. Det stod snart klart, att åtskilliga badhus skattat åt förgängelsen. Vad kallbadhusen beträffar, förhöll det sig i allmänhet så, att de blivit så demolerade av hårda stormar och stränga vintrar, att man ansett det meningslöst att reparera dem. Men varmbadhusen? Varför tänkte man t.ex. riva varmbadhuset i Landskrona? Badhuset hade uppförts av arkitekt Fredrik Sundbärg till Landskrona-utställningen 1913, och det var mycket väsentligt för stadsbilden. Likväl skulle det bort. Varför? Varför ansågs våra äldre badhus ej värda att bevara, fastän de både var arkitektoniskt intressanta och ofta också gav tyngd åt stadsbilden? Var byggnaderna svåra att underhålla, eller var det helt enkelt så, att de flesta människor nu hade bad hemma och ej behövde badhusen längre? Och vilken roll spelade simningen?

Frågorna var många, men det dröjde nästan tjugo år innan jag genom tillmötesgående från Riksantikvarieämbetet fick en möjlighet att inventera befintliga svenska badhus, uppförda före 1950. Inventeringen omfattar både offentliga och privatägda badhus, badhus, som är i bruk, och sådana med förändrad funktion. För närvarande finns ett 80-tal badhus med mer eller mindre utförliga beskrivningar registrerade. Ytterligare ett antal är kända, men uppgifter omkring dem saknas. Resultatet av inventeringen kommer att presenteras i bokform.

En förteckning över samtliga inventerade badhus från Skåne, Blekinge och Halland återfinns i bilaga. Ett urval av dessa badhus får i det följande en närmare presentation. Men först lite badhistoria.

Bad och badande fram till omkr. 1700

Omkr. 920 beskriver araben Ibn Fadlan de svenska ruserna i trakten av Volga.

»De är», säger han, »de orenligaste varelser, som Gud har skapat». Men en förändring var på gång. Då vikingarna drog ut i österled, kom de nämligen på ryskt område i kontakt med den badform, som kanske skulle få störst betydelse i vårt land, nämligen rökbastun. När de sedan återvände hem, uppförde de bastur på sina egna gårdar. Längre fram under medeltiden fick nordborna också stifta bekantskap med badhusen i Konstantinopel, som man under korstågen passerade på väg till det heliga landet. Badhusen med sin luxuösa utrustning och olika typer av bad gjorde ett outplånligt intryck. Liksom i basturna förekom här gemensamhetsbad, allt under angenäma former. Då korsfararna kom hem, var de inte sena att låta inreda egna badstugor. Också offentliga badhus uppfördes, och i klostren fanns stundom badstugor såväl för klostrets eget folk som för gästerna och dem, som vårdades där.

Olaus Magnus har i sin »Historia om de nordiska folken», utgiven 1555, åtskilligt att berätta om nordbornas badande. Bastubadandet var vid denna tid allmänt utbrett och användes också i medicinska sammanhang. Här i bastun lät man koppa sig, och här födde kvinnan sina barn, ty detta var gårdens renaste och varmaste plats. En särställning intog bröllopsbadet, som »begås med stor högtidlighet», berättar Olaus Magnus, »så ofta en nygift hustru skall överlämnas åt mannen». Då gick män och kvinnor i en lång procession till bastun. Männen bar stora krukor med öl och vin, för att de, »när hettan bliver för stark, må kunna därmed återvinna och stärka sina medtagna krafter, sedan de därförut smakat något kanel, socker och rostat bröd. När de åter gå ut därifrån, bära de på huvudet kransar av ruta; och alla eller större delen av jungfrurna

spisa och sova sedan tillsammans med bruden, såsom den där nu skall viga sin jungfrudom åt himlen.»

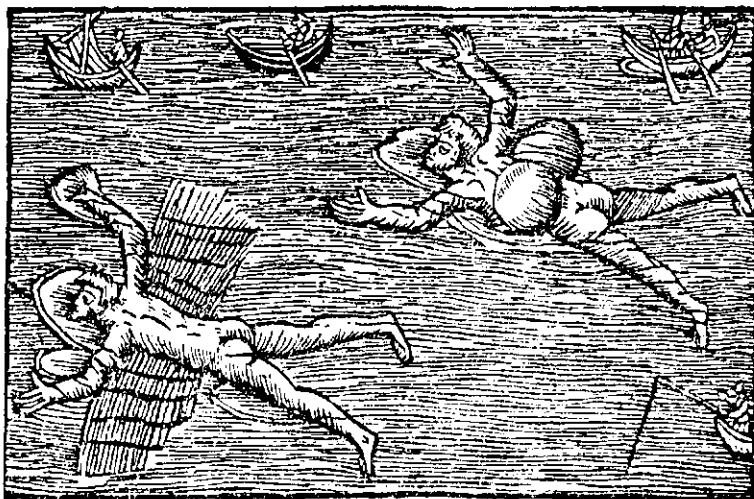
Ingen tycktes heller hysa några betänkligheter mot att bada kallbad, och simkonsten utövades av såväl män som kvinnor och barn. Speciellt viktigt var det, att soldaterna lärde sig simma. En skicklig simmare var ytterst respekterad, och simning hörde under medeltiden till de sju ridderliga konsterna.

Under 1500-talet stängdes badstugorna ute på kontinenten. En av anledningarna var, att de stundom fungerade som glädjehus och därmed också som spridningshärdar för syfilis. En annan anledning var, att höjden av renlighet nu ansågs vara att ha rena kläder, helst av linne. Dessutom började det på många håll i Europa att bli ont om bränsle. I Stockholm stängdes dock inte den sista badstugan förrän 1725. Europa gick nu in i en veritabel smutsålder. Att bada ansågs farligt och omoraliskt och i hög grad okultiverat. Simkonsten glömdes bort t.o.m. av soldaterna. Endast i Finland och de svenska finnbygderna överlevde bastubadandet.

Att bada i öppet vatten (omkr. 1800–nutid)

Kurorterna och badorternas framväxt

Samtidigt som badhusen stängdes, blomstrade kurortslivet. Hit reste de förmögna för att ta de ordinerade varma baden, för att dricka av det hälsobringande vattnet och – inte minst – för att idka sällskapsliv. Ogifta söner och döttrar fick ofta följa med, ty var var möjligheterna att finna en lämplig äktenskapspartner större än på kurorterna? Om Ramlösa berättas, att

Under 1500-talet lärde man sig simma med hjälp av säckar fyllda med luft. Man kunde också använda knippor av lätta, svampartade rör. Olaus Magnus: Historia om de nordiska folken.

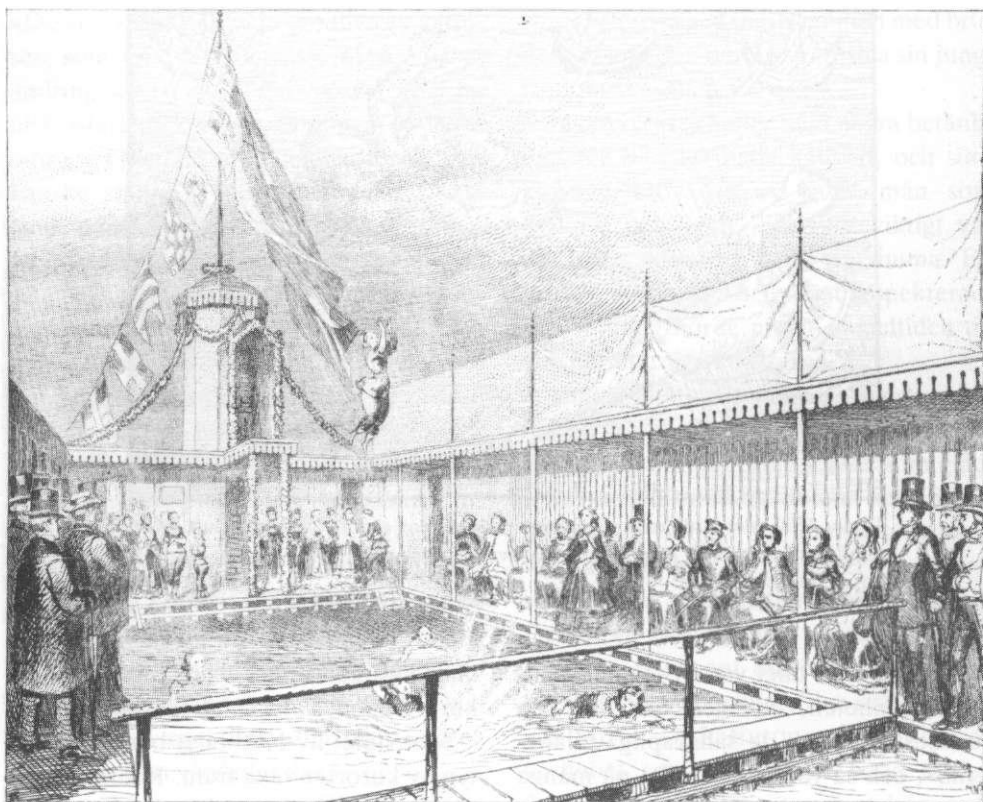
det under 1700-talet var en samlingsplats för »skönheten, behagen och det fina levnadsvettet och de sällskapliga talangerna», och så var säkert fallet på många kurorter. Kurorternas huvudbyggnad var speciellt på kontinenten utformad som ett mindre palats. Den utgjorde en värdig inramning för kurortsgästerna, samtidigt som den var en bekräftelse på kurortens betydelse. Minst av allt vittnade den om ett stillsamt och spartanskt liv, lämpligt för Europas förnäma sjuklingar.

Redan under 1700-talet hade en engelsk läkare, John Floyer, börjat propagandera för s.k. kallvattenkurer. Det dröjde dock till in på 1800-talet, innan denna typ av behandling slog igenom. En känd kallvattenläkare var prästen Sebastian Kneipp i Tyskland, känd för sin barfotagång, kalla lokala begjutningar och lokala inpackningar. Kallvattenkurerna innebar till en början ej, att man badade i öppet vatten. Saltvatten ansågs visserligen nyttigt, men skulle det användas, pumpades det upp på land. I Sverige till-

lämpades kallvattenbehandlingar först vid kurorter som Loka och Söderköping.

Mot slutet av 1700-talet började en ny typ av kurorter växa fram. Kanske är det riktigare att kalla dem badorter. Också här idkade man umgängesliv och badade, men badandet skedde i havet och hade icke alltid en utpräglat medicinsk karaktär. Detta badande i öppna havet började på den engelska kanalkusten, där bl.a. Brighton redan i slutet av 1700-talet hade utvecklats till en fashionabel badort. I Sverige utvecklades badortslivet först på västkusten, där Gustafsberg vid Uddevalla brukar räknas som vår första badort. Tillkomståret sätts till 1804, då den då 4-årige kronprins Gustaf vistades där. I dag finns i Sverige endast en badort/havskurort, nämligen Varberg.

Förmågan att umgås med vatten var vid denna tid ringa, simkunnigheten nästan obefintlig. För soldaternas del var detta katastrofalt. För att förbättra situationen började man ge ut simlärar, skrivna av militärer för soldater och ung-

Sim- och badinrättning för fruntimmer. Ny Illustrerad Tidning 1859.

domar. På sina håll inrättades simsällskap. Världens äldsta simsällskap – Uppsala Simsällskap – bildades 1796 och existerar fortfarande.

År 1827 promoverades Sveriges första manliga simmagistrar, år 1856 de första kvinnliga. Om kvinnor, simning och simpromotioner fördes heta diskussioner. Många ansåg, att flickorna ansträngde sig inför promotionerna och ville förbjuda dem helt. Men utvecklingen tog en annan riktning, och att bada kallbad blev under 1900-talets första decennier allt populärare bland båda könen, vare sig man var simkunnig eller ej. Läkarna var inte odelat förtjusta över utvecklingen, och speciellt när det gällde havsbadandet, mana-

de de till försiktighet. »Allmänheten inbillar sig, att det kalla havsbadet kan tagas ungefär som ett vanligt flod- eller sjöbad, men detta är en villfarelse, som kostat många årslånga lidanden . . .» påpekade Carl Curman, vår främste balneolog (badläkare) genom tiderna. Enligt honom kunde »fullblodiga, korpulenta individer» stanna 10 minuter i badet, »äldre personer och barn 1–3 minuter».

Allmänheten och kallbadandet

Trots allt satt respekten för havet länge i hos gemene man. Människan var skapad att leva och bo på landbacken och borde inte försöka rubba denna tingens ord-

ning. Många skrämdes nog också av sjömännens berättelser om hemska och oberäkneliga havsvidunder. I Bjärred norr om Malmö badade den vuxna befolkningen aldrig i öppet vatten under förevändning att »di va vanda ve sjö-löften». Djärvast var ungdomen och de bättre bemedlade, som på kurorterna kommit i kontakt med bad i öppet vatten. Kallbadhusen besöktes sällan av den vanliga ortsbefolkningen, de var för sommar-gästerna och de bättre situerade. I t.ex. Skanör fanns fortfarande vid sekelskiftet endast en badhytt, och den ägdes av »en klick stadsbor». Man noterade speciellt, att den utnyttjades av borgmästarens dotter.

Då Skanör så småningom kom i ropet som badort och besöktes av allt fler som-margäster, reagerade de bofasta här liksom på många andra håll med misstro. Sommargästerna hjälpte visserligen upp ekonomin, men de kom med nya seder, och med deras moral var det enligt den bofasta befolkningen både si och så. Då vid sekelskiftet en av sommargästerna från Stockholm gick för att bada tillsam-mans med sin fästmö, förfasade sig om-givningen. En man och kvinna som bada-de tillsammans! De var ju inte ens gifta! Ändå bar båda baddräkt – något som vid den här tiden inte var alldeles självklart. Särskilt bland folk på landsbygden och de mindre välsituerade var baddräkt ovan-ligt fram till 1915–20-talet. Till de tidigare baddräkterna från 1800-talets mitt hörde förutom själva baddräkten med sina rysch och pynch och garneringar också badskor, badmössa ja, även badstrum-por. Större delen av kvinnans kropp borde i anständighetens namn vara täckt. Under en period tillverkades baddräkterna av ylle, sedan gick man över till bomull och andra, lämpligare material. År 1924

Vid havet, 1870. Flickan i dörröppningen är iförd baddräkt. The Wheel of Fashion av Margarete Braun-Ronsdorf.

kunde man i Allers Mönstertidning läsa, att baddräkterna nu köptes färdigsydda. De hade blivit dyrare än förr »på grund av tygerna, fasonerna och utsmyckning-arna. Modet föreskriver nu en kjol eller ett skört, som döljer benkläderna. Det är kvinnligt och verkar påklätt, där herrar och damer bada samman på öppen strand».

Nakenbadarna

Omkring 1920 hade baddräcker och gemensamhetsbad blivit regel i vårt land. Men då hade också en ny rörelse börjat sprida sig. Inom denna ansåg man, att det enda sunda och riktiga var att bada naken. Idéerna kom från Tyskland och Frankrike, där de uppstått omkring sekelskif-tet. År 1932 bildades den första för-eningen för nakenkultur i Sverige. Den kallade sig »Hälsa genom nakenhet» och höll till i Stockholmstrakten. En mot-

svarande förening bildades i Malmö 1933. Den som pläderade ivrigast för nakenkulturen i vårt land var läkaren och professorn John Almkvist, och man hörde ibland benämningen »almkvistare» om nakenbadarna. Almkvist var medlem i både Stockholmsföreningen och föreningen Malmö-Lund. I den sistnämnda var ungsocialisten Calle Schröder ordförande.

Nakenbadarna behövde inga badhus, möjligen avklädningshytter. Också för resten av befolkningen blev kallbadhusen med tiden mindre nödvändiga. Alla badade, och man badade var som helst. Till slut var inte ens omklädningshytterna ett »måste». Under de sista decennierna har det därför knappast uppförts några kallbadhus i vårt land. Däremot har utomhusbassänger med utrymmen för omklädning blivit allt vanligare, och flera sådana brukar finnas i varje kommun. De gamla offentliga kallbadhusen fungerar dock fortfarande och åtnjuter i allmänhet stor popularitet. Eftersom de brukar ha både herr- och damsida, anser man, att man här kan röra sig mera fritt än på en allmän badplats, sola sig och bada naken.

Sydsvenska kallbadhus

De äldsta kallbadhusen var egentligen små badflottar med hus. De växte dock snart ut till stora anläggningar, belägna på stranden eller en bit ut i havet. I det sistnämnda fallet var de förbundna med land medelst en bro. Herr- och damavdelningarna var alltid skilda åt, och på större badorter fanns skilda badhus för damer och herrar. Förutom omklädningshytterna innehöll de äldre badhusen oftast ett antal bassänger, inom vilka man höll sig både av säkerhetsskäl och för att anständigheten så krävde. Många bas-

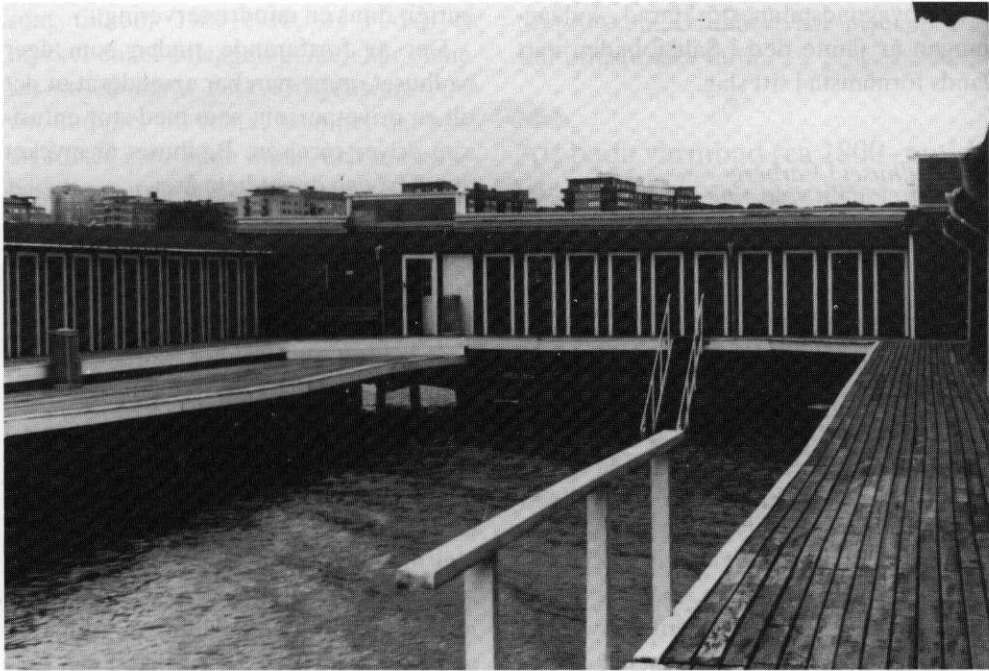
sänger var försedda med s.k. sumpar: höj- och sänkbara trälådor med spjälor, där speciellt kvinnorna ansågs kunna bada i trygghet.

Det äldsta offentliga kallbadhuset i inventeringen återfinns på Särö i norra Halland och är från 1840. Från denna tid förskriver sig också Särös rykte som badort. Från början var det enbart herrbadhus, i dag finns dambad i den östra delen och herrbad i den västra. Om byggnadens ursprungliga utseende ger inventeringen inget besked. Nutida ritningar visar en lång tvåvåningsbyggnad med flera klassicerande drag, troligen tillkomna i samband med ombyggnaden 1927.

Badhuset på Särö skiljer sig markant från de i inventeringen redovisade och senare uppförda offentliga badhusen. Dessa ter sig närmast som palats med tinnar och torn. Till denna kategori hör t.ex. badhusen i Landskrona och Varberg samt Ribersborgsbaden i Malmö. Unikt i sitt slag är det gamla bassängssystemet vid Ribersborgs kallbadhus. Alla badhusen har till en del förändrats, men mycket återstår dock av det som i dåtidens tidningar kallades för den moriska stilen.

Ribersborgs kallbadhus, Malmö kommun

Att bada kallbad har en lång tradition i Malmö. I mitten av 1800-talet fanns t.ex. två offentliga badhus och flera s.k. badskjul. Ribersborgs kallbadhus, som ritades av arkitekt Alfred Arwidius i Malmö, togs i bruk 1898, och är i Malmö det enda kvarvarande av 1800-talets badhus. Det har fått sitt namn efter Ribersborgs gård och är beläget väster om hamnen och Kockums f.d. skeppsvarv. Tidigare gick järnvägen till Limhamn här förbi, och

Ribersborgs kallbadhus, Malmö. Foto Inga Kindblom, 1991.

stationen kallades då Malmö Saltsjöbad. Från stationen ledde en lång pir ut till själva kallbadhuset. Järnvägen gjorde det möjligt även för avlägset boende malmöbor att under varma sommardagar ta sig hit ut. Mycket snart lär det också ha blivit vanligt, att arbetarna på Kockums varv på väg hem från arbetet stannade till här för att bada och tvätta sig rena. Badets storhetstid inföll 1914, då Baltiska spelens simtävlingar var förlagda hit. I samband härmed utvidgades herravdelningen.

Initiativtagare till badet var käppfabrikör C. H. Richter, som emellertid sålde det till AB Malmö Saltsjöbad. Bolaget drevs av privatpersoner men fick 1956 staden som huvuddelägare. 1966 övertogs badet helt av Malmö stad/kommun. Det förvaltas i dag av gatunämnden.

Ribersborgs kallbadhus är – liksom andra inventerade kallbadhus – uppfört i

trä. Exteriört sett har fasaden förändrats, då mittpartiet byggts in. Åt sjösidan är hytter och bassänger tämligen oförvanskade. Sedan starten har café och bastu tillkommit som en extra service till gästerna.

Träkonstruktionen gör, att badet flera gånger blivit svårt skadat av stormar, t.ex. av julstormen 1902. Oktoberstormen 1973 tog hela den yttre bryggan. Den sista svåra stormen inträffade 1988.

Det är framförallt efter de svåra stormarna, som en rivning av badet aktualiserats. Detta har emellertid väckt stor opposition, ty för malmöborna är »Ribban» ett omistligt begrepp, och man har mangrant slutit upp omkring sitt bad. I dag synes hotet om rivning vara undanröjt. Den snart hundraåriga, mycket förnämliga om än något hårdhänt reparerade byggnaden kommer av allt att döma

att bli byggnadsminnesförklarad. Anläggningen är jämte den i Saltsjöbaden vårt lands förnämsta i sitt slag.

Kallbadhuset i Varberg

Kallbadhuset i Varberg är uppfört i en våning och med liggande träpanel. I hörnen finns sexkantiga torn med kupoler. Anläggningen är sluten mot havet. Här finns en herr- och en damsida, som förutom hytter inrymmer var sin bastu.

Badhuset uppfördes 1903 med staden som byggherre. Det är Varbergs tredje kallbadhus, uppfört som en kopia av det andra, vilket förstördes av decemberstormen 1902. De ursprungliga utsmyckningarna är i dag borttagna, och de flesta fönstren är igensatta. De enkla hytterna är tämligen oförvanskade, men f.ö. har stora förändringar skett även interiört. I

entrén finns en mindre servering.

Det är fortfarande staden som äger badhuset, men man har arrenderat ut det till en privatperson, som med stor entusiasm driver rörelsen. Badhuset är mycket populärt och öppet hela året.

Trots att stora förändringar skett såväl exteriört som interiört, utgör kallbadhuset tillsammans med den näraliggande brunnsparken, societetshuset och varmbadhuset en för Varberg som havskurort omistlig enhet.

Råå vallar och Pålsjöbaden, Helsingborg

Med tanke på bad och badhus framstår Helsingborg som en av de intressantare städerna i inventeringen. Det gäller inte minst kallbadhusanläggningarna. I inventeringen ingår två sådana nämligen Pålsjöbaden och Råå vallar. Råå-baden,

Pålsjöbaden, Helsingborg. Foto Helsingborgs museum, 1989.

som tillkom 1900–1910, är i dag en mycket enkel anläggning, men här planeras ett modernt friskvårdscentrum. Om det kommer till stånd, kommer det bl.a. att förse med både inom- och utomhusbassänger, träningslokaler och utrymmen för sjukterapi. Dessutom har man lagt in lokaler för utställningar, lektionsrum, café och någon butik. En anläggning helt i tidens anda – och de gamla romarnas – där både kropp och själ får sitt.

Pålsjöbadens kallbadhusanläggning uppfördes 1908 efter ritningar av arkitekt Ola Andersson, Helsingborg. Byggherre var Helsingborgs stad, men ägaren till Pålsjö slott skall också ha varit mycket angelägen om att badhuset kom till stånd.

Badhuset har en herr- och en damsida. Badhytterna vilar på en enbalkskonstruktion av järnvägsräls. De är placerade i en lång rad längs med bryggorna med långsidorna tätt intill varandra och med de fönsterförsedda gavlarna vända mot landsidan. Varje hytt har ett eget sadeltak. Anläggningen är öppen mot havet. Badhytternas inredning har med största sannolikhet bytts ut efter hand men är av ursprunglig typ. Omklädningsrum och bastu har ny inredning.

Ola Anderssons anläggning representerar något för sin tid helt nytt. Borta är tinnar och torn, flaggstänger och snickarglädje. Borta är också det skyddande bassängssystemet. Dessutom ligger omklädningshytterna inte såsom tidigare under ett tak – varje hytt har i stället utformats som ett hus med sadeltak.

Till anläggningen hör också restaurang- och administrationsbyggnader i 1 1/2 plan, belägna på stranden. I anslutning till stranden har anlagts en häck och en gräsmatta med planteringar.

Pålsjöbaden ägs i dag av Helsingborgs kommun men arrenderas av Helsingborgs

Simsällskap. Badhuset har mycket stort kulturhistoriskt värde.

Att bada varmbad (ca 1800–nutid)

Då det i Europa åter blev tillåtet att bada varmbad, kom impulserna liksom en gång under medeltiden, österifrån. Och liksom det tidigare varit korstågen var det nu Napoleonkrigen och Krimkriget, som fick västerlänningarna att återupptäcka baden. Här i Östern fann de en obruten badtradition. De praktfulla turkiska baden imponerade, och de förmögna lät vid återkomsten inrätta sådana bad i bl.a. London och Paris.

Den växande arbetarklassen hade ingen del i den ovan skisserade utvecklingen. Den hade bristfälliga kunskaper om hygienens betydelse och saknade badmöjligheter. Brunnsvattnet var dessutom ofta förorenat, eftersom avloppen ej hölls i stånd. Inte underligt att de koleraepidemier, som under 1800-talet härjade i Europa, skördade tusentals offer. Också Sverige drabbades av sådana epidemier.

År 1832 öppnades åter ett badhus, den s.k. Lorentzska badinrättningen, i Stockholm. Det gick dock långsamt med badhusbyggandet både i Stockholm och i övriga delar av landet. En fördel var, om man kunde utnyttja de vattenledningar, som vid denna tid började läggas in i de svenska städerna.

Till en början var det mest privatpersoner som öppnade badinrättningar. Dessa bestod ofta bara av ett eller två badkar. Hit gick man, när man ville tvätta sig ren eller när man led av vissa sjukdomar. Om en sådan badinrättning berättas från Trelleborg: »K:s bredvid oss här i Västergatan hade badrum, och vattnet rann direkt ut på gatan. Min mor bar vatten från havet till K:s och många främ-

mande fick salta bad . . . Badkaret var ett vanligt avlångt kar. Fru K. hjälpte dem som skulle bada. Det var mest bönder, som kom in och tog sig ett bad, när de voro sjuka».

För den som ville bada varmbad, fanns förutom de privata badhusen få möjligheter. Stundom stod fattighusens och sjukhusens badinrättningar öppna för allmänheten. En del industrier erbjöd sina arbetare badmöjligheter. Nackdelen med industribaden var bl.a. att arbetaren, efter att ha tvättat sig ren, åter måste ta på sig sina smutsiga kläder.

I »Om bad såsom medel för folkhälsan» skriver dr Alfred Berghel så sent som 1926: »Allmogen känner intet behov av bad så länge den är frisk. Vid sjukdom badar den under sommaren vid badorter, om vintern badar den inte alls». Berghels yttrande avser förmodligen i första hand landsbygdsbefolkningen, där de flesta fortfarande saknade badmöjligheter året om. Då det gällde stadsbefolkningen, såg han kanske för dystert på situationen, för vid denna tid var den första stora badhusbyggarperioden i vårt land avslutad. Den hade startat omkring 1870 med professorn, läkaren och balneologen Carl Curmans badhusbyggen i Stockholm.

Carl Curman (1833–1913)

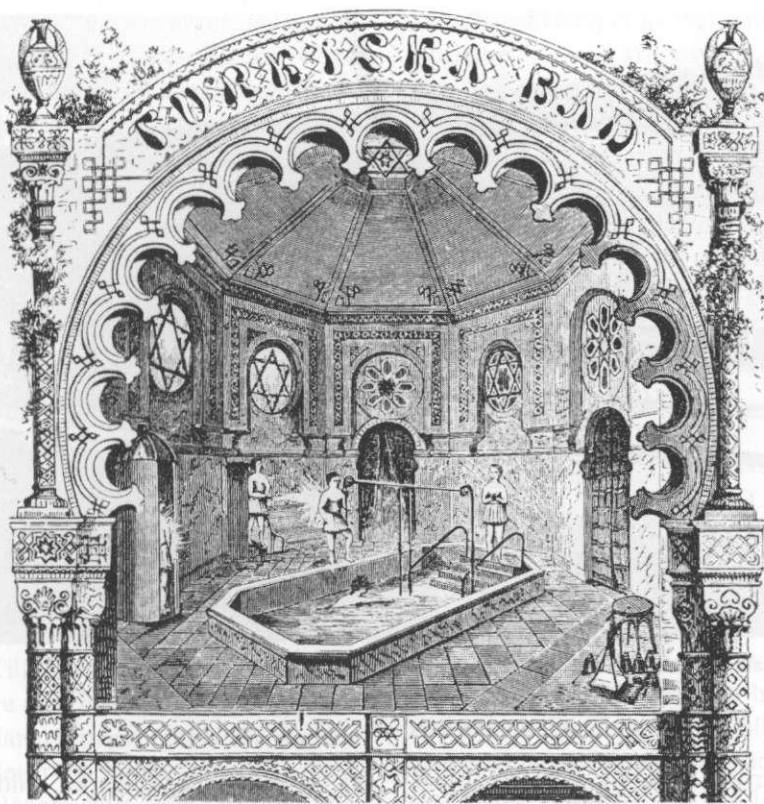
Carl Curman arbetade bl.a. som badläkare i Lysekil från 1859 och som docent i balneologi och klimatologi vid Karolinska institutet 1880–1898. Han hade därjämte en rad andra uppdrag och poster och fungerade som professor i plastisk anatomi vid Konstakademien 1869–1902. Genom sitt arbete som badläkare, sin verksamhet i Stockholm och sina skrifter gjorde han badandet till en angelägenhet för alla. För Curman var badandet ett sätt

att återvinna och behålla hälsan, samtidigt som det gav vederkvickelse. Greker och romare hade till fullo insett badandets betydelse, och Curman önskade, att även hans samtid skulle göra det. I sin skrift om bad och badning (1892) hävdar Curman, att »väl inrättade offentliga badanstalter och deras flitiga bruk är en sann mätare på ett samhälles civilisation». Badlokalerna skall vara ljusa, luftiga och angenäma, badbetjäningen övad och påpasslig. Offentliga bad borde som motto ha »Åt renligheten och hälsan» och stå öppna för alla. Inte minst viktigt var att arbetarbefolkningen bereddes möjlighet att bada regelbundet, helst flera gånger i veckan.

Frågan var, vilken badform som passade den breda allmänheten bäst. Curman trodde i det fallet ej på simbadet. I stället pläderar han för svettbadet. Svettbadet är billigt, effektivt och speciellt vintertid oöverträffat, menar han.

Sina idéer försökte Curman förverkliga i Stora Badhuset (1868) och Sturebadet (1883–85, simhallen 1903), båda i Stockholm. Då det gällde Sturebadet, motsatte sig många uppförandet av en så »tarvlig inrättning vid en så fin gata». Men Curman genomdrev, att badet fick ett centralt läge vid Stureplan och att fasaden fick en exteriör liknande Palazzo Vendramin-Calergis i Venedig. Curman ansåg nämligen, att badhusens stora betydelse borde avspeglas sig både i exteriören och i deras placering. »Det är icke i avlägsna gränder eller på mörka bakgårdar dessa publika anstalter skola förläggas, dit den smutsbelastade skyggt kan smyga sig en aftonstund, rädd att bli ertappad i så olovliga ärenden . . .»

Eftersom Curman fungerade som rådgivare vid anläggandet av flera svenska badinrättningar, fick hans idéer angående

Titelbladet till Carl Curmans bok om romerska bad och finska badstugor. Interiören från Stora Badhuset vid Malmstorgsgatan i Stockholm.

byggnadernas utformning och placering stor genomslagskraft. Alla äldre badhus från Curmans tid har således fått ett centralt läge och utgör ofta ett markant inslag i stadsbilden.

Svenska föreningen för folkbad

Curman var egentligen motståndare till särskilda folkbad för den arbetande klassen, eftersom han ansåg, att en badinrättning skulle vara till för alla kategorier. Men städernas badinrättningar var ännu få och låg stundom för långt bort för att arbetaren skulle kunna ta sig dit. Vad landsbygden beträffar, fanns där knappast några badhus alls.

För att främja intresset för bad hos olika folkgrupper och för att bereda alla bättre bad- och tvättmöjligheter bildades 1921 efter tyskt mönster Svenska föreningen för folkbad. Föreningsmedlemmarna for runt i landet och propagerade för inrättandet av badhus. Man höll föredrag, visade film och skioptikonbilder. Dessutom utarbetades typitningar för badhus på landsbygden. Dessa folkbad uppfördes med hjälp av pengar från pensionsstyrelsen, men också Röda Korset gjorde stora insatser. Inget sådant badhus finns redovisat i inventeringen. Arbetet gick ut på att förbättra folkhälsan och får ses som ett led i kampen mot tidens stora folksjukdom tbc. Föreningen upplöstes

Flottans simhall, Karlskrona. Foto 1950-talet, fotograf okänd, Blekinge läns museum.

1957. Badrum hade då närmast blivit standard i nyproducerade svenska bostäder och bastubadandet var utbrett. I våra dagar kan ju bastu ingå även i de privata bostäderna. Ja, bastuaggregat har t.o.m. blivit en svensk exportvara.

Simbassängerna och simsportens utveckling

I de äldsta badhusen var simbassänger ingen självklarhet. Där de fanns, var de små – sällan mer än 10 meter långa. Då Sturebadet 1903 fick en bassäng med måtten 7,5×14 m, betecknas den som väldig. Omklädningshytterna var i de äldre badhusen alltid placerade runt simbassängen, och badkar och bastu var regel. Man erbjöd som regel också olika former av medicinska bad.

Under 20-talet var simkunnigheten ännu ej allmänt utbredd, men bl.a. Sven-

ska Livräddningssällskapet, bildat 1898, arbetade oförtrutet på att höja simkunnigheten. Under 30-talet märks så ett stigande intresse för bad och simning. 1935 bildades »Riksföreningen för simningens främjande», senare ombildat till »Simfrämjandet». Samma år instiftades simborgarmärket. Målsättningen var att varje svensk skulle kunna simma åtminstone 200 m. En grupp, som man uppmärksammade speciellt, var militären. Flottans badhus i Karlskrona, uppfört 1939, får ses som ett led i strävandena att lära åtminstone alla inom flottan att simma. Man anordnade också inofficiella militära simborgartävlingar.

Det ökande intresset för simning märks redan i 20-talets badhusarkitektur. Simbassängerna blir större, men åskådarläktare med fasta sittplatser saknas fortfarande. Stilmässigt är det den nyklassicerande stilen som råder. Simbassängerna är omgivna

av arkadbågar, uppburna av pelare, utsmäckningarna är enkla. Gröna växter spelar inte samma roll som tidigare – det är arkitekturen i samspel med ljuset som ger bassängutrymmet dess karaktär.

År 1938 utgav Badhustekniska byrån »Råd och anvisningar vid planläggandet och uppförandet av inomhusbad». Skriften publicerades av Simfrämjandet. Många av de förslag, som här lades fram, hade hämtats från Tyskland. Det tyska inflytandet var vid denna tid betydande, och det är troligt, att 30-talets stora intresse för idrott griper tillbaka på den dåtida tyska ideologin och dess försök att återuppliva de gamla germanska idealen. För Sveriges del blev ett av resultaten, att man i slutet av 30-talet lät uppföra en rad varmbadhus, oftast med 25-metersbassänger. Till bassängerna hör också åskådarläktare med fasta sittplatser. Det finns då inte längre någon plats för omklädningshytter runt bassängen, utan dessa placeras längre bort men i samma plan. Under 20-talet återfinns omklädningshytterna stundom i övervåningen. Utmärkande för de badhus, som uppförts under 30-talet och senare, är f.ö. de stora glasade ytorna, avsedda att ge närbildkontakt med den utanför liggande miljön och en illusion av att man befinner sig utomhus.

Under de sista decennierna har simningen blivit det väsentliga, medan de hygieniska och medicinska synpunkterna fått träda i bakgrunden. Karbaden är nästan helt borta. Utrymmena för bastu, dusch och tvagning liksom omklädningshytter har blivit allt mer spartanska, ja, torftiga. Det lustfyllda och avstressande, som präglade gångna tiders badhusbesök, och som återspeglades i badhusmiljön, har kommit bort. En omsvängning synes dock vara på gång, och de badhus, som uppförts eller byggts om under senare år,

erbjuder olika typer av bad samt motionsmöjligheter och kroppsvård av skilda slag. Tendenserna i utlandet är desamma. Tropiska landskap byggs upp kring olika typer av bassänger, och den som vill kan ägna dagar åt att motionera och sköta sin kropp. Badhusen håller på att utvecklas till friskvårdscentra och strävar efter att ha något att erbjuda alla kategorier.

Sydsvenska varmbadhus

Varmbadhuset i Torekov, Båstads kommun

Byggnaden, som är av trä med stående locklistpanel, är uppförd i 1 1/2 våning och har fyra badrum med badkar. Enligt uppgift skall den vara byggd före 1877.

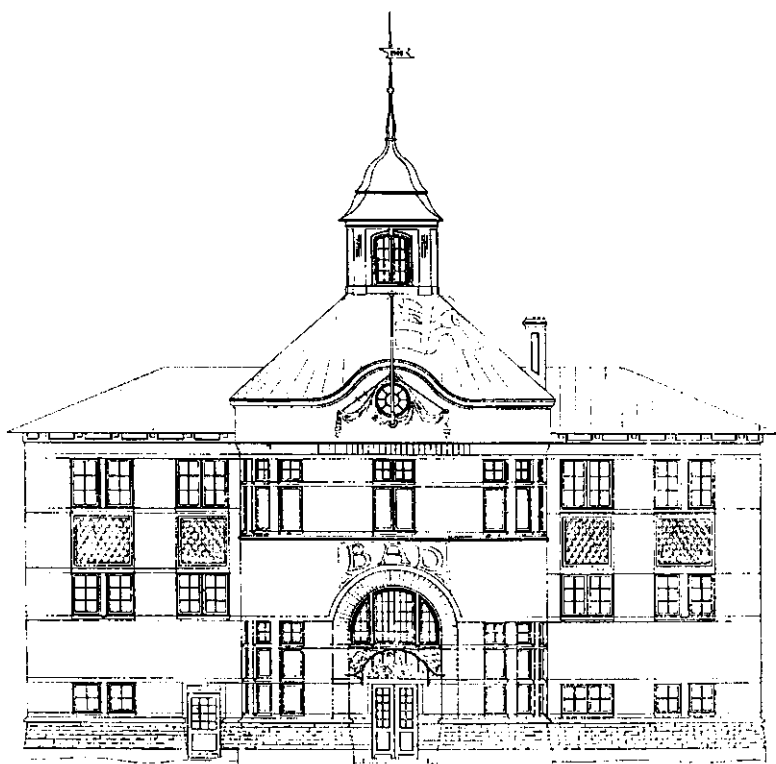
Varmbadhuset ägs i dag av Torekavs Turist- och Badförening och har nyligen renoverats. Det är öppet för allmänheten under sommarsäsongen och är ett av de få badhus i landet, där det fortfarande serveras tångbad.

Varmbadhuset i Karlskrona

Varmbadhuset i Karlskrona uppfördes 1903–04 av Karlskrona Varmbadhus AB. Det ritades av vårt lands främsta badhusarkitekt genom tiderna, Wilhelm Klemming, och är jämte Centralbadet i Stockholm, det enda som återstår av Klemmings badhus. Båda är uppförda i jugend och belägna i städernas centrum.

Badhuset i Karlskrona är uppfört i tegel med spritputsade fasader. Grundmurarna är av gråsten på betongbädd, taket är ett flackt plåttäckt sadeltak. Grundplanen är T-formad.

I interiören finns åtskilligt bevarat av den ursprungliga inredningen. Så är t.ex. 1:a och 2:a klassens karbadsavdelningar i huvudsak intakta. Med vissa förbehåll

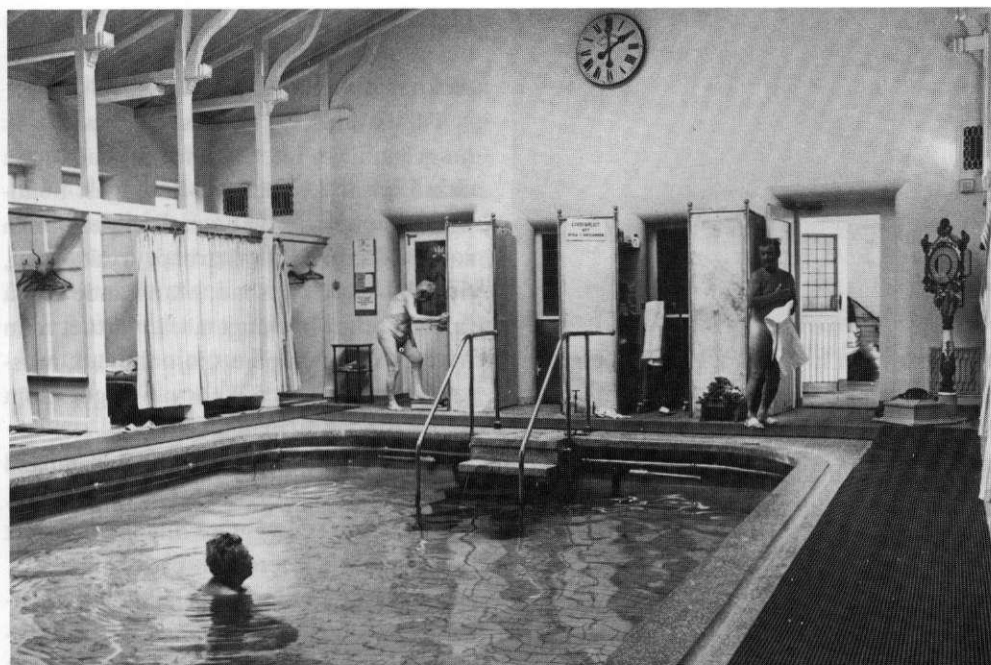
Karlskrona varmbadhus. Nybyggnadsritning 1903, västra fasaden.

gäller det också trapphallar och tvättstugan med sin manuelle hiss. Många tidstypiska detaljer såsom t.ex. mässingsstänger, järnsmiden, trappräcken och målade glasdörrar bidrager till att ge badhuset en extra kvalitet.

Badhuset öppnades Luciadagen 1904. »I strålände elektrisk belysning tedde sig badhuset tilltalande», skrev Karlskrona Weckoblad. Året efter övertogs det av staden. Ett bad inkl. tvål och handduk kostade då 25 öre. Förutom karbad serverades romerska bad, elektriska ljusbad och gyttjebad. Man hade tre olika duschar att välja på, och den, som ville, kunde prova på att simma runt i bassängen, som var kantad av mässingsstänger. Det fanns

både 1:a och 2:a klass. I 1:a klass var det ljusare och högre i tak än i 2:a. Här fanns ingen orientlisk prakt men allt var, enligt Weckobladet, propert och vackert.

Badhuset ägs även i dag av Karlskrona kommun. Det har flera gånger varit rivningshotat, men man har nu definitivt bestämt sig för att rusta upp det. Bidrag lämnas av Riksantikvarieämbetet, eftersom detta är Sveriges äldsta, bäst bevarade offentliga badhus. Det bör efter en pietetsfull restaurering kunna bli en turistattraktion av rang. En varsam anpassning efter tidens krav bör också göra det mer attraktivt för karlskronaborna, som liksom tidigare skall kunna gå hit för att bada, finna ro och avkoppling.

Bassänghall, Karlskrona varmbadhus. Foto Erling Klintefors, Blekinge läns museum, 1986.

Ekeby varmbadhus i Skromberga by, Bjuvs kommun

I den gamla bruksmiljön i Skromberga gruvssamhälle är badhuset den bäst bevarade byggnaden, uppförd i den nyklassicistiska stilen. Pådrivande, då det gällde tillkomsten, var den socialdemokratiska kvinnoklubben, som upprepade gånger skrev till bolagsledningen och anhöll om att även Skromberga skulle få ett badhus. Visserligen fanns vissa badmöjligheter för arbetarna på fabriken, men de hygieniska förhållandena där lämnade mycket övrigt att önska. Så byttes t.ex. inte vattnet i gruvarbetarnas lilla bassäng tillräckligt ofta med påföljd, att bölder och hudåkommor var vanliga. År 1920 kröntes klubbens ansträngningar med framgång, och Ekeby badhus uppfördes. Den fina, tidstypiska entrén med fyra kannele-

rade kolonner och enkla kapitäl är ritad av modellör Anders Hallberg. Eventuellt är det också han, som har ritat hela byggnaden.

Materialet till badhuset kom från Skrombergaverken. Knutarna är av röd och väggarna av gul, våtpressad lera. Över allt ligger en tunn hinna av saltglasyr, vilket gör att väggarna får vackra skiftningar.

I badhuset serveras bastubad med eller utan bassängbad samt karbad. Bastun – en ångbastu med osedvanligt hög luftfuktighet – är stor och rymlig och klädd med små vitglaserade skrombergaplattor. Simhallens bassäng är på 8 x 12 m. Taket är tunnvalvt i mittpartiet med tre spröjsade fönster på ena gaveln och ett stort valvt sådant på den andra. Badhytterna är liksom på våra äldsta badhus placerade

Entrén, Ekeby badhus. Foto Inga Kindblom, 1991.

längs med långsidorna. Mellanväggarna har slagits ut, så att de blivit dubbelt så stora som tidigare.

Ekeby badhus är ett av våra få bevarade bruksbadhus, uppfört av ett bruksbolag för att kunna nyttjas av dess arbetare. Det är också jämte varmbadhuset i Varberg vårt lands bäst bevarade och i bruk varande 20-talsbadhus.

F.d. varmbadhuset i Sölvesborg

Sölvesborgs varmbadhus uppfördes 1922. Det var en gåva till hemstaden av bröderna John och Thor Balkenhausen. Grosshandlare John Balkenhausen hade före sin död 1907 bestämt, att hans donation skulle gå till »för staden nyttiga eller förskönande eller ock välgörande ändamål, ej för minskning av skatten eller höjning av stadens tjänstemäns löner, ej heller till socialistiska arbetare- eller nykterhetsföreningar».

Badhuset ritades av stadsarkitekten i Kristianstad, Per Lennart Håkansson. Till byggnaden, som är i 1 1/2 våning, har använts handslaget, rött tegel. Socklar, dörr- och källarfönsteromfattningar är av granit. Det höga sadeltaket har enkupigt rött tegel. Förkärleken till naturmaterial och den utsökta materialbehandlingen är

typiska för P. L. Håkansson. Det är också själva byggnadsstilen, som har be-tecknats som nationalrealistisk.

Till badhuset i Sölvesborg reste folk långväga ifrån inte bara för att bada utan också för att koppla av och umgås. I badhuset kunde man välja mellan flera olika sorters bad såsom karbad, ryska bad, finsk bastu och ljusbad. Man kunde också ta en simtur i bassängen, där vattnet rann fram ur munnen på ett lejonhuvud. Massage på marmorbänken var något, som uppskattades av många.

Verksamheten upphörde 1979 i samband med att Sölvesborg fick en ny simhall. Varmbadhuset byggdes då om interiört och rymmer numera kontorslokaler.

Byggnaden, som är belägen vid Hästtorget, ger genom sin tyngd detta önskvärd stadga och är av stort arkitektoniskt värde.

Varmbadhuset i Varberg

Varbergs rykte som kurort förskriver sig till 1800-talets början, då man kom för att dricka brunn ur Svartekällan. Det första varmbadhuset uppfördes 1823, det andra, som var för sin tid ytterst modernt, 1866. Samma år stod också det andra kallbadhuset färdigt. Varberg var därmed väl rustat att ta upp kampen om västkustens kurortsgäster. 1883 lyckades man få den berömde balneologen Alfred Levertin hit som kurortsläkare. Han stannade i tio år, och Varberg besöktes under hans tid av notabiliteter som Gustaf Fröding, Verner von Heidenstam och Oscar Levertin.

1925 fick Varberg sitt tredje varmbadhus – det här beskrivna. Till skillnad från det andra, som legat vid havsstranden, uppfördes detta längre uppåt land vid nuvarande Strandgatan nära Societetshuset och brunnsparken. Detta badhus

sades vid invigningen vara det finaste i Skandinavien.

Badhuset är ritat av arkitekt Allan Berglund med Varbergs stad som byggherre. Det är uppfört av tegel i en monumental, nationalrealistisk stil med inslag av klassicism. Det kraftiga mittornet med sin lanternin ger tyngd åt byggnaden, som mest av allt påminner om en Vasaborg. När kurortsgästerna kom hit, måste de ha känt sig djupt imponerade. Huset genomgick på 1940- och 80-talen vissa ombyggnader, bl.a. byggdes det till i båda ändar 1947–48.

Simhallens bassäng, som har saltvatten, är 12,5 m lång och flankerad av kraftiga pelare med arkadbågar. I fonden finns en dubbeltrappa med ett enkelt smidesräcke. Dekorationerna är f.ö. få. Väggens ovanför pelarna är avdelad med pilastrar och har i väggfälten smala, bågformade fönster in till övervåningens hytter. Kassettaket var tidigare delvis glasat men är nu igensatt. Pelarna, arkadbågarna och hytternas placering är typiska för 20-talet, och det är trots vissa förändringar en mycket stilren miljö.

Varberg fungerar som kurort även i dag. Sedan 1981 satsar man i första hand på friskvård men tar även emot patienter, som landstingen remitterar. I huset fanns vid besök där hösten -91 utrymmen för olika typer av badbehandling, massage, gymnastik m.m. De ursprungliga badkaren hade bytts ut mot nya, smalare sådana från förutvarande DDR. Mycket populära var tångbaden med saltvatten, men också oljebaden med massage var uppskattade.

Varmbadhuset är beläget nära brunnsparken, societetshuset och kallbadhuset. Under decennier har denna miljö med sina byggnader utåt markerat Varbergs ställning som kurort. Varmbadhuset är

numera bolagsägt, och hela kurortsverksamheten kommer inom kort att flytta till Apelviken, ca 3 km bort. Simhallen och bastun kommer dock att vara öppna för allmänheten fram till sekelskiftet, medan resten av byggnaden skall nyttjas för kontorsändamål. Vad som sedan händer är ovisst. Det vore dock mycket beklagligt, om badverksamheten helt skulle försvinna. Badhuset i Varberg är både en byggnad, som ger tyngd åt miljön, och ett av våra få kvarvarande exempel på ett 20-talsbadhus i funktion. Särskilt simhallen är värd att bevaras åt eftervärlden.

Varmbadhuset i Trelleborg

Varmbadhuset i Trelleborg uppfördes 1939. Samma år tillkom flera badhus i vårt land, nämligen badhusen i Helsingborg (1939–41), Forsgrenska badet i Stockholm samt den tidigare omnämnda Flottans simhall i Karlskrona. Dessutom försågs ett antal badhus med helt nya eller större och ombyggda bassänger.

Badhuset i Trelleborg är en funktisbyggnad, uppförd i 1 1/2 våning av rödbrunt tegel och vit sten. Det har stora glasade ytor, sadeltak och plantak. Arkitekt var Erik Fehling och byggherre Trelleborgs stad.

Den klassiskt strama simhallen har en bassäng på 10×25 m. Simhallens ursprungligen vitmenade tak döljes i dag av ett trätak, vilket gör, att takhöjden blivit lägre och att Hugo Gehlins målning *Aurora och vindarna* (1943) på östra gavelväggen förefaller något tilltryckt. F.ö. är simhallen utsmyckad med Axel Ebbes skulptur *Lättare än luft* (1912–13). I trapphallen finns ytterligare konstnärlig utsmyckning, nämligen två terrakottareliefer av Erik Grate benämnda *Nereid* och *Badet* (1943).

Simhallen, Trelleborgs badhus. Foto 1950-talet, fotograf okänd, Trelleborgs museum.

Förutom simning erbjuder badhuset möjligheter till bastubad. Här finns också en turkavdelning. Omklädnings- och duschutrymmena är starkt förändrade sedan tillkomsttiden.

Med sin stilrena arkitektur, sina väl avvägda proportioner och sin konstnärliga utsmyckning är Trelleborgs badhus ett av landets främsta i den funktionalistiska stilen.

Ägare till badhuset är Trelleborgs kommun.

Bilaga

Förteckning över i Skåne, Blekinge och Halland inventerade badhus, med tillkomstår

Kallbadhus

Särö, Kungsbacka kn 1840

Landskrona, Landskrona kn	1877
Ribersborgs kallbadhus, Malmö kn	1898
Rååbaden, Helsingborgs kn	1900-10
Varberg, Varbergs kn	1903
Pålsjöbaden, Helsingborgs kn	1908

Varmbadhus

Torekov, Båstads kn	före 1877?
Karlskrona, Karlskrona kn	1903-04
Ekeby, Bjuvs kn	1920
Varberg, Varbergs kn	1925
Skolbad, Hörby kn	1932
Flottans simhall, Karlskrona kn	1939
Trelleborg, Trelleborgs kn	1939
Helsingborg, Helsingborgs kn	1939-41

F.d. varmbadhus

Ystad, Ystads kn	1867
Ronneby Brunn, Ronneby kn	1874-76
Båstad, Båstads kn	1894
Ramlösa Brunn, Helsingborgs kn	1880
Kallvattenkuren, Ronneby Brunn, Ronneby kn	1903-04

Falkenberg, Falkenbergs kn	1914
Nya varmbadhuset, Ramlösa Brunn, Helsingborgs kn	1919–21
Sölvesborg, Sölvesborgs kn	1922

Litteratur

Otryckta källor

*Antikvarisk-topografiska arkivet,
Stockholm (ATA)*

Curman, Carl, korrespondens, vol 1.

*Kungl. Biblioteket, Stockholm (KB),
handskriftssamlingen*

Carl Curmans arkiv.

Lunds Universitets folklivsarkiv (LUF):

LUF 2291, 7459, 7601, 8179, 8215, 8257, 8900,
11156, 13675.

*Nordiska Museet, etnologiska undersökningen,
Stockholm (EU):*

EU 45772

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ):

Inventering av befintliga svenska badhus uppförda
före 1950 och med ursprunglig eller förändrad
funktion.

Riksarkivet, Stockholm (RA):

Svenska föreningen för folkbad, årsberättelse 1930,
protokoll 1931–35, 1945–47.

Svenska Livräddningssällskapet, protokoll och
handlingar 1908, 1930–42.

Tryckta källor

Allers Mönstertidning 1899–1935.

Almkvist, Johan, Durchsonnte Menschen. Bedeutung der Freikörperkultur für Gesundheit und Moral. Föredrag vid vegetarianernas 10:e världskongress i Norge 1938. Zeilbrücke-Thielle 1939.

Almkvist, Johan, Hälsa och nakenhet. Stockholm 1932.

Badhustekniska byrån, Råd och anvisningar vid planläggandet och uppförandet av inomhusbad. Utg. av Föreningen för Simningens Främjande. Stockholm 1938.

Berghel, Alfred, Om bad såsom medel för folkhälsan förr och nu. Ur Almanack för året 1926. Uppsala 1926.

Bergmark, Matts, Bad och bot. Stockholm 1964.

Braun-Ronsdorf, Margarete, The Wheel of Fashion, bild nr 210. London 1964.

Bröndsted, Johannes, Vikingarna hemma och i härnad. s. 193–195. Solna 1962.

Bäumer, Eduard, Die Geschichte des Badewesens. Abhandlung zur Geschichte der Medicin 1–9. Heft VII: 4. Das Badewesen der Neuzeit. Breslau 1903.

Curman, Carl, Om bad och badning. Anvisningar och råd med särskilt afseende på Stockholms Badhus-Aktiebolags varmbadanstalter Sturegatan 4 och Malm Morgsgatan 3. Stockholm 1891.

Curman, Carl, Om romerska bad och finska badstugor. Stockholm 1871.

Franklin, Benjamin, Sim-konsten. Lättfattlig undervisning i SIM-KONSTEN hvarigenom man inom kort kan blifva en skicklig simmare. Jemte några försiktighetsregler för badande. Översättning. Stockholm 1804, 1830 och 1846.

Folkbad. Förhandlingar vid andra badkongressen i Stockholm år 1930, red. av Nils Fröman. Stockholm 1931.

Fröman, Nils, Handledning i anläggning, skötsel och användning av mindre varmbadhus och badstugor. Svenska föreningen för folkbad handbok nr 1. Stockholm 1930.

Gentzmer, Felix, Bade- und Schwimm-Anstalten. Stuttgart 1890.

Gustavi, C. A., Underrättelser i Simkonsten. Stockholm 1839.

Järbe, Bengt, S:t Annas Hospital i Åhus. Handlingar angående Villands härad VII utg. av Villands härads hembygdsförening. Kristianstad 1949.

Kanje, Allan, Bad och badhus i Varberg sedan 1811.

Kanje, Allan, Vatten som botemedel – något om bad och kurorter, stencil 1965.

Levertin, Alfred, Några drag ur den svenska Balneologins historia. Tal hållet i svenska Läkaresällskapet vid ordförandeskapets nedläggande tisd. den 3 okt. 1899. Stockholm 1900.

Levertin, Alfred, Svenska brunnar och bad. Med en kortfattad badlära och dietetik jämte några allmänna betraktelser öfver bad- och brunnsorter af professor Carl Curman.

Magnus, Olai Gothius, Historia om de nordiska folken, bok 10, kap. 23–31, bok 15 kap. 35–36. Michaelisgilletts översättning 1906, utg. i sam-

- arbete med Institutet för folklivsforskning vid Nordiska Musset och Stockholms universitet 1976.
- Mot baddräktskulturen. Valdemarsvik 1928.
- Ny Illustrerad Tidning 1859, 1885. Stockholm 1859, 1885.
- Om Simöfningar för fruntimmer. Stockholm 1880.
- Pihl Athmer, Ann Katrin. Sommarnöjet i Stockholms skärgård. Sommarbebyggelsen i Stockholms inre skärgård 1860–1915, s. 51–53, 249–326, 528–531. Stockholm 1987.
- v. Post, Ragnar, Bad är hälsa. Studentföreningen Verdandis småskrifter 111. Stockholm 1903.
- Prytz, Agneta, Anteckningar från Särö. Göteborg 1930.
- Selge, Allan, Boken om Helsingborg, s. 211. Stockholm 1976.
- Simfrämjandets femtonårsbok 1950, utg. av Riks-föreningen för simningens främjande.
- Stackell, Lars, Västkusten förr. Badortsmiljöns liv och bebyggelse under 1800-talet. Stockholm 1975.
- Troels-Lund, Dagligt liv i Norden, bok II, s. 31, 195–200, bok IV, s. 119. Köpenhamn 1929–31.
- Wallbom, Sven, Simfrämjandet och dess uppgifter. Sim-Nytt, årg. 1, okt. 1936, s. 4–5. Organ för simningens främjande i Skåne.
- Wendt, Ann-Margret, Ekeby badhus – en fotodokumentation av Lars Ekenborn. Billeholms-traktens hembygdsförening, årsskrift 1987, s. 3–11. Billeholm 1987.

Meddelare

Muntlig information har lämnats av

Britt-Marie Andersson, Varberg
 Sigvard Enhammer, Helsingborg
 Kurt Karlsson, Malmö
 Lars Löfgren, Helsingborg.

Domkyrkan och Universitetet

Av Göran Larsson

Landsarkivet i Lund

Att Lund är både stiftsstad och universitetsstad är ingen tillfällighet. Under äldre tid rädde nämligen ett mycket nära samband mellan kyrkan och den högre utbildningen. I denna artikel visas hur detta samband har gestaltat sig i Lund under tidernas lopp och hur Domkyrkan och Universitetet varit förenade av såväl ekonomiska och personella som rent lokalmässiga band.

Lärdom i Lund före Universitetet

I begynnelsen var domkyrkan. Denna ofta använda sentens stämmer särskilt väl, då man talar om utbildning och lärdom i Lund. Genom Lunds ställning som Nordens kyrkliga centrum under medeltiden kom staden att tidigt få lärda traditioner. En domskola är belagd genom konfirmeringen av Knut den heliges gåvobrev till domkyrkan av år 1085. Domskolan var domkapitlets egen läroanstalt för utbildning av präster. Skolan ansågs mycket framstående och utbildade präster för hela Danmark, och även svenska blivande präster studerade i Lund. År 1438 upprättades i Franciskanerordens regi ett »Studium Generale», där man gav grundläggande akademisk undervisning helt i överensstämmelse med de »universitet» som fanns ute i Europa. Nordens första universitet låg alltså i Lund, närmare besämt i Franciskanerklostret vid nuvarande Klostergatan och började verka 40 år innan universiteten i Uppsala och Köpenhamn grundades. Vid detta Lunds första universitet kunde man förvärva den lägsta akademiska graden, »baccalaureus», men i övrigt är lite känt

om verksamheten. Bevarat är förste lektorns sigill med texten »Sigillum lectoris principalis studii Lundensis» samt några handskrifter, som förvaras i Lunds universitetsbibliotek. Slutet för detta nordens första universitet kom efter reformationsbeslutet i Danmark 1536, då Lunds alla kloster stängdes och munkarna fördrevs. 1621 upprättades ett gymnasium i Lund vid sidan av domskolan. Gymnasiet hade lärare med titeln professor, vilka avlönades från domkyrkans egendomar.

Sigill för förste lektorn vid franciskanernas Studium Generale i Lund. Efter H. Petersen: Danske geistlige Sigiller.

Universitetet grundas

Det var dock domkyrkan som ännu en gång kom att bli en huvudanledning till att Lund åter blev ett centrum för högre utbildning. Sedan Skånelandskapen år 1658 slutligen övergått till Sverige, väcktes tanken på att inrätta en utbildningsanstalt för präster i de nya landskapen. Biskopen i Lund, Peder Winstrup (1637–79), tog tidigt upp saken med Karl X Gustav. Det kom dock inte till något avgörande förrän efter kungens död. Även andra städer var på tal, såsom Göteborg och Jönköping, men det som kom att fälla avgörandet till Lunds fördel var domkapitelgodsen. I förslagen till att upprätta ett nytt universitet i Lund hade hela tiden framhållits, att detta kunde ske utan att kronans finanser skulle belastas. De tillgångar som åsyftades var det omfattande godscomplex med sina rötter i Knut den heliges donation 1085, som förvaltades av domkapitlet. Genom reformationen hade dessa gods indragits till kronan, men till skillnad mot i Sverige hade man i Danmark hållit samman dem i egna förvaltningsenheter. Domkapitlet med sina prelaturer, kanonikat, menser och vikarior bestod, men på dessa poster satt nu även personer utan kyrklig anknytning, som på detta sätt avlönades för tjänster de gjort den danska kronan. Vid 1600-talets mitt omfattade kapitelgodset omkring 925 gårdar i Skåne. Genom ett donationsbrev av den 19 december 1666 skulle dessa hemman tillfalla det nya universitetet. Detta kan jämföras med de ca 300 hemman, som ingick i Gustav II Adolfs donation till Uppsala universitet 1624. Lund såg ut att få ett mycket rikt universitet, men gåvan var inte omedelbart tillgänglig, då många av godsen var bortförlånade på livstid och först blev lediga, då innehavaren gick bort. I själva

verket var det endast avkastningen från 137 hela hemman som var direkt disponibel. För att verksamheten skulle kunna komma igång, beslöt man att helt enkelt överföra lärarna vid gymnasiet till universitetet, och på det sättet fick man professorer »gratis», då dessa redan hade försörjningen ordnad.

Så var det klart. På Karldagen den 28 januari 1668 invigdes Lunds universitet. Representanter för adel, präster och borgare i Skånelandskapen och angränsande landskap hade fått uppmaning att infinna sig i Lund. Den 27 januari reste generalguvernören Gustav Banér från Malmö med uppvaktning av adelsmän och höga officerare i »12 å 14 karosser och småvagnar». Vid avfärden från Malmö sköts lösen med 48 skott från grova kanoner. Utanför Lund möttes han av universitetets ledning och alla professorerna »tillika med en mäktig stor hop prostar och förnåmna präster». När han anlände till Kungshuset i Lundagård, vilket då ägdes av biskopen Peder Winstrup, välkomnades han med 8 kanonskott. På själva invigningsdagen samlades man i Kungshuset och tågade sedan i procession till domkyrkan. Ordningen var omvänd i förhållande till rangen. Universitetets insignier och stiftelseurkunder bars av sex adelsmän, alla tillhörande skånska ätter, på »blå hyenden». I kyrkan spelade musiken, som bestod av 30 violiner, 12 kornetter, 12 flöjter, 12 basuner, och 50 vokalister plus orgel, trumpetor och härpukor.

Ceremonien började uppe i koret där generalguvernören Gustav Banér höll en »allvarsam och real svensk oration», i vilken han redogjorde för Kungl. Maj:ts skäl till att förlägga en akademi till Lund. Sedan följde en mängd tal, bl.a. av universitetets förste rektor, teologiprofes-

Peder Winstrup. Biskop i Lund 1637–79 och universitetets prokansler från 1671.
Oljemålning. LUB.

sorn Olov Bagger, som trots sitt alltigenom danska ursprung fick tala över ämnet »om skolors och akademiers uppkomst och periodis i Sveriges rike». Alla tal hade som ämne att hylla de svenska kungarnas genom tiderna stora intresse för vetenskap och bildning.

Efter ceremonin i koret gick man ned i kyrkan, där biskop Peder Winstrup höll en predikan på samma tema – en predikan som i tryckt form omfattar över 70 sidor. Då han slutade sköts »dubbel svensk

lösen». Skjutandet fortsatte under psalm-sången och »uppväckte stor andäktighet». Alla tal följdes av leven för kung och regering. De, får man förmoda, vid det här laget ganska matta deltagarna kunde sedan i procession återvända till biskopsgården, där en middag för 600 personer serverades. »Skålarna begynte vid andra rätten, alla med kanonader ornerade», dvs. man sköt salut efter varje skål. Klockan tre på natten avbrändes ett stort fyrverkeri med bl.a. Karl XI:s

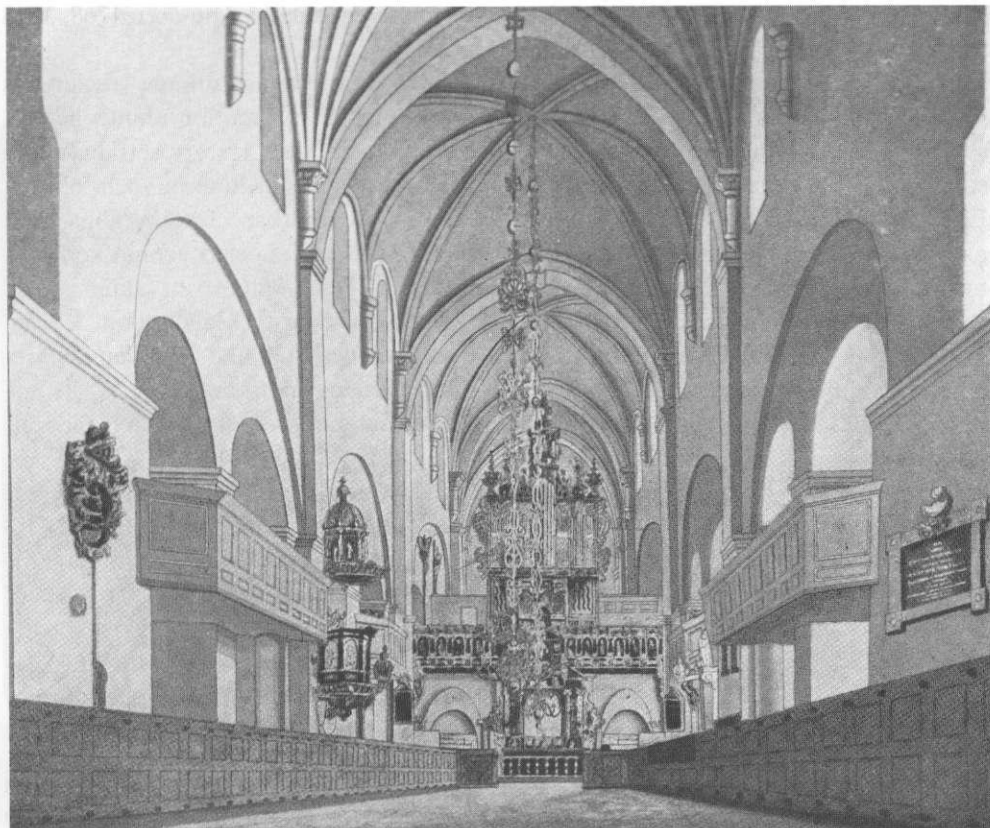
namnchiffer, som lyste över staden. Fyrverkeriet »varade intill dagen då var och en väl plågade retirerade hem till sitt». Festligheterna fortsatte den andra dagen, då bl.a. professorerna fick avlägga sin ämbetsed. Den tredje dagen steg ingen upp enligt en referent, och den fjärde dagen återvände gästerna hem.

Gemensamma lokaler och gemensam förvaltning

Vardagen kunde börja för universitetet. Det stora problemet gällde lokalerna för undervisningen. 1658 hade biskop Winstrup föreslagit att akademien skulle få disponera Kungshuset, men då inget blev av med detta, köpte han själv huset 1660. Kungshuset var sedan i släkten Winstrups ägo till 1688, då det indrogs till kronan och överfördes till universitetet. När de första föreläsningarna påbörjades den 18 februari 1668, fick man anlita själva domkyrkan som undervisningslokal. Teologerna höll till i koret, jurister och medicinare höll sina föreläsningar i de två kapell, som fanns på kyrkans södra sida. Dessa kapell revs i början av 1800-talet. De enda som fick en egen lokal var filosofiska fakulteten, som fick disponera den medeltida tegelbyggnad, som ännu ligger kvar strax sydost om kyrkan och som tidigare inrymde domkapitlets bibliotek, därav namnet »Liberiet». Denna byggnad kom för övrigt att vara i universitetets ägo till 1883 och fungerade länge som fäktsal. Ingen av lokalerna var särskilt lämpad för undervisning, speciellt som de saknade alla möjligheter till uppvärmning. Sven Lagerbring skriver i sitt arbete om Rutger von Ascheberg om dessa lokaler: »men filosoferna [höllo sina föreläsningar] uti det så kallade gamla auditorium, hvilket rum var så

mycket bekvämare för djupsinnigheter, som ljuset intet der hade särdeles tillfälle att skingra tankarna. De andra lärostäl-lena (i kyrkan) voro mera byggda för döda än lefvande, och man kan deraf nogsamt sluta till deras bekvämlighet.» Ett bibliotek fick universitetet först 1671, då domkapitlet i sin gamla form avskaffades och dess bibliotek skänktes till akademien. Biblioteket förvarades fortfarande i Liberiet.

Då universitetet övertog domkapitlets egendomar, fick det också det direkta ansvaret för domkyrkans förvaltning. Under det Skånska kriget 1676–1679 hölls universitetet stängt och öppnades inte förrän 1682. I samband därmed förändrades förhållandena vad gällde ansvaret för domkyrkan. Av den en gång så stora donationen av kapitelgods till universitetet återstod nu endast tio hemman samt vissa tionden, ängar och tomter kring Lund. Den alltid så praktiske Karl XI hade använt de andra godsens till att i stället sätta upp två kavalleriregementen. Redan 1681 hade man beslutat att till-sätta en särskild syssloman med ansvar för domkyrkan, vilken skulle stå under biskopens och konsistoriets disposition och lydnad. Någon sådan person tillsattes dock aldrig, utan i stället tillsattes en domkyrkoinspektör. 1697 beslöt Kungl. Maj:t, att en sådan tjänst skulle finnas stadigvarande. Från och med 1695 fanns också ett domkyrkoråd med representer för kyrkan, universitetet och staden. Från 1860 bestod domkyrkorådet av fem medlemmar, varav domprosten och borgmästaren var självskrivna. De övriga tre skulle utses på fem år av landshövdingen, biskopsämbetet, det akademiska konsistoriet och domkyrkoförsamlingen. Universitetets direkta inflytande över domkyrkan kom att bestå till 1932, då en stiftsnämnd

Lunds domkyrka år 1833, interiör från väster. I läktarna på ömse sidor om mittgången hade studenterna sina platser.

utan representation från universitetet inrättades.

För att återgå till den första tiden så ledde universitetets överhöghet över domkyrkan till konflikter med stadens befolkning, vars församlingskyrka domkyrkan sedan reformationen var. Ett problem var att teologie professorn Josua Schwartz enligt sin fullmakt skulle predika på tyska i domkyrkan varannan söndag. Detta inte bara för att flera av professorerna var tyskar utan för att man räknade med att tyska studenter skulle söka sig till Lund. Lunds befolkning sökte sig dessa söndagar till andra kyrkor i närheten och »truga sig in på någon

annan församling» eller uteblev helt från gudstjänst. Kompromissen blev att predikan skulle hållas varje söndag på både danska och tyska. Detta torde dock aldrig ha förekommit, utan vid de tyska predikningarna hölls mässan framför altaret på »skånska så att bönder och andra gemena folk den förstår».

Ett annat problem gällde bänkplaceringen i kyrkan. Till en början fick professorerna sin placering närmast efter biskopen, och studenterna sina platser framför stadens borgare, allt enligt akademiens privilegier. Universitetets position i förhållande till kyrkan försvagades dock efter 1682, och stadens borgare

skaffade sig då bättre platser på studenternas bekostnad. 1698 undertecknade samtliga studentnationers kuratorer en supplik, i vilken man krävde sin rätt, att som »akademiska medborgare» ha »stolstånds rätt» framför Lunds borgerskap. En lösning kom 1708, då en helt ny ordning fastställdes. De yngre studenterna fick sina platser på läktarna, där de satt nationsvis. Den skånska nationen beslöt 1719, att de yngsta medlemmarna skulle ha sin plats på den norra läktaren, därefter på den södra, och först efter tre års studier fick man rätt att sitta på stolarna i mittgången. Det förekom under 1600-talets slut klagomål på att studenter under gudstjänsten vandrade omkring uppe i koret och därmed störde gudstjänsten. Kanske var det en protest mot den dåliga placeringen.

Mellan kyrka och universitet fanns också ett samband genom att biskopen i Lund var universitetets prokansler ända fram till 1946. Vidare var förste teologie professorn tillika domprost, ett förhållande som kom att gälla fram till 1941. Andra sådana kopplingar var att studentnationerna hade särskilda biktfäder, vilka för den största nationen – den skånska – alltid hämtades bland domkyrans komministrar.

Promotionerna

Domkyrkan har alltid varit universitetets främsta högtidssal, där man samlats till installationer, promotioner och jubileer. 1668–1877 valdes rektor för ett år i taget, och det högtidliga rektorsbytet skulle enligt konstitutionerna äga rum i domkyrkan. Ceremonin ägde rum i koret på Karl-dagen den 28 januari, som var universitetets särskilda festdag. Universitetets stora jubileer har även firats genom

ceremonier i domkyrkan åren 1768, 1868 och 1968.

I 1666 års konstitutioner reglerades noga, hur en promotion skulle gå till. Ceremoniet har i stort sett hållit sig oförändrat genom tiderna och platsen likaså – domkyrkan. Det kyrkliga sambandet betonades också genom konstitutionernas bestämmelse att akten skulle avslutas med en tacksägelsebön. I äldre tid kunde denna ibland bli till en hel predikan. Denna motsvaras idag av att biskopen avlutar promotionsakten med att läsa Fader Vår på latin.

Promotionerna hölls uppe i koret, ibland kallat »munkekyrkan», fram till 1817, då de flyttade ned i kyrkan. Förändringen ansågs kräva ett särskilt tillstånd. I universitetets motivering talade man bl.a. om att akten inte kunde sägas profanera kyrkan, en synpunkt, som skulle antyda, att man ansett koret mindre heligt än den övriga kyrkan. 1811 infördes den för Lund speciella ceremonin med kransflickor. Från början anfördes de av en litet äldre gosse som skulle föreställa Apollon. Flickorna var till en början nio till antalet och symboliserade de nio muserna. 1820 började man att skjuta salut vid promotionerna. Tidigare hade man använt trumpetskill. 1844 hade Kungl. Wendes artilleriregemente övningar i trakten och stod för saluten, men annars användes några gamla »nickhakar» dvs. små salutkanoner, som sköttes av en vaktmästare. I senare tid har Wendes artilleri återkommit och på senare år även i uniformer modell ä. 1856 avskaffades, efter en debatt om promotionernas vara eller icke vara, flera av de gamla ceremonierna. Till dessa hörde den s.k. magisterfrågan och hopslåendet av böckerna. Den senare ceremonin bestod i att de blivande magistrarna på en gång slog

Från jubelfesten i Lund 1868. Promotion i domkyrkan. När lagern sättes på huvudet, ges signal med en näsduk, att kanonsalut skall avges. Ny Illustrerad Tidning 1868.

ihop var sin bok, till tecken på att de nu hade tillgodogjort sig tidigare forskares arbeten och kunde gå vidare på egen hand. Det betydde dock inte, vilket ibland har påståtts, att de nu kunde anse sig fullärda.

Fram till 1877 hölls alltid promotionen i domkyrkan, men därefter användes förutom denna även aulan i universitetshuset och Akademiska Föreningens stora sal för promotioner. Promotioner hölls inte varje år och för det mesta fakultetsvis. Från och med 1937 har man haft en för alla fakulteterna gemensam promotion. På senare år har domkyrkan åter blivit den självklara platsen utom när den varit stängd för renoveringar.

Kända promotioner är naturligtvis pro-

motionen 1829, då Tegnér lagerkransade Adam Oehlschläger och promotionen vid 200-årsjubileet 1868, då prins Oscar, den blivande Oscar II, fick lagern. Han var den förste kunglige person som fick en akademisk hederstitel. Vid bägge dessa tillfällen var beslutet att utdela lagerkransarna en ren improvisation, som beslöts först i kyrkan. Vid universitetets 250-årsjubileum 1918 blev kronprins Gustav Adolf hedersdoktor, och han blev därmed jubeldoktor vid 300-årsjubileet 1968.

Domkyrkan som offentlig plats

Universitetet har således under hela sin tillvaro använt domkyrkan för sina olika

ceremonier. Kyrkan har alltså här fyllt ytterligare en roll utöver den givna som gudstjänstlokal. Jag skall ge ytterligare några exempel på att domkyrkan använts som en plats för andra verksamheter än de kyrkliga.

Lagmansrätten över Skåne och Blekinge var en överinstans för tvistemål, dit man överklagade mål från häradsrätterna. Dess arkiv förvarades från 1696 till domstolens upphörande 1850 i domkyrkan. Till en början fanns arkivet i en speciell lagmanskista, men efter hand måste det ha krävt mera plats, då det vid borttransporten 1850 åtgick 9 par hästar. Ett annat exempel på att domkyrkan ansågs vara en säker plats för viktiga handlingar är att det i den Skånska studentnationens stadgar av år 1759 föreskrives, att om kurator skall lämna staden och om det finns mer än 60 daler i kassan, så skall nationskistan lämnas till förvar i »kyrkjan eller Inspectors hus». När Sparbanken i Lund upprättades 1828, hyrde man ett utrymme i domkyrkans södra torn för kassakistan. När lånet gjorts upp hos kamreren, fick man bege sig till domkyrkan och hämta pengarna.

Fram till 1904 stod tornväktaren i domkyrkans torn och vakade över staden för att slå larm, om elden kom lös. Brandsprutan stod invid huvudingången inne i kyrkan, och där stod även likvagnen. Stadens utrustning för brännvinstillverkning stod en tid även den i domkyrkan.

Domkyrkan användes inte bara av olika institutioner, utan även privatpersoner hade här en förvaringsplats för sina tillhörigheter. I bouppteckningen efter före detta klockaren i domkyrkan Jöran

Stysson, ingiven till Lunds rådhusrätt år 1684, finns rubriken: «uti kyrkan i ett kor». Härunder uppräknas en hel del ägodelar, som klockaren låtit förvara i kyrkan, något han kanske inte var ensam om.

Slutligen en liten vardagsbild från det tidiga 1800-talets Lund förmedlad av Cecilia Bååth-Holmberg i boken »När seklet var ungt». Hon berättar där om ett besök hos familjen Tegnér och hur fru Tegnér inför matlagningen har ett ärende att uträtta. »Ett ögonblick därefter såg man henne ute på gatan; hon styrde kosan bort till domkyrkokryptan, vars svala, mörka nischer hon liksom andra Lunda-fruar, som stodo väl med domkyrkosysslomannen Mengel, fick använda till saftkällare och förvaringsrum för de rökta sommarskinkorna.»

Källor och litteratur

Rådhusrättens och magistraten i Lund arkiv, bouppteckningar 1684 L.L.A.
Skånska nationens arkiv, stadgar 1759 LUB.

Ahnfelt, P. G., Lunds universitets historia, Sthlm 1859.

Blomqvist, Ragnar, Lunds historia I-II, Lund 1951, 1978.

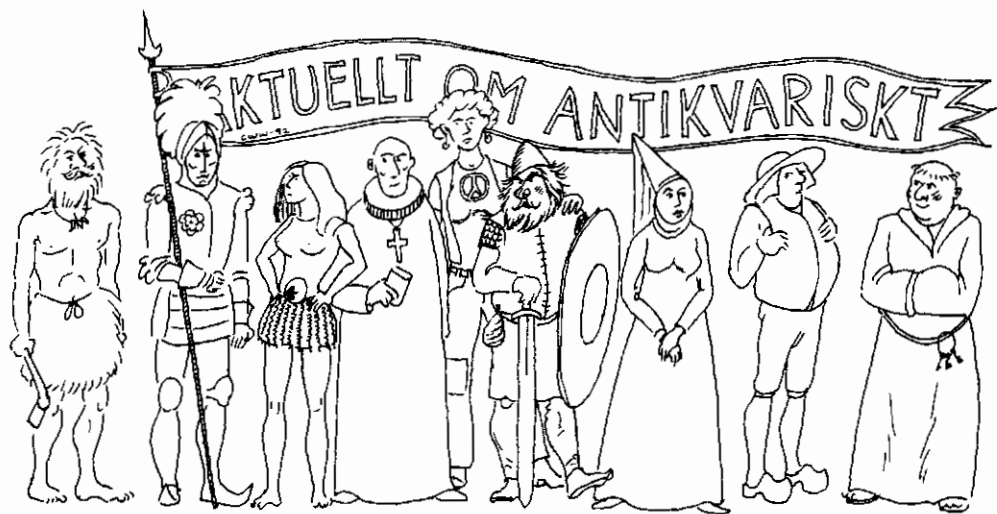
Bååth-Holmberg, Cecilia, När seklet var ungt, Uppsala 1917.

Landsarkivet i Lund, Domstolarnas, städernas och fångvårdsanstaltarnas arkiv, beståndsoversikt 1987.

Lunds Domkyrkas historia 1145-1945, 1-2, Lund 1946.

Lunds stifts herdaminne, biskopsbandet, Lund 1980.

Olsson, Bror, Doktorspromotioner i Lund, ur Föreningen Gamla Lunds årsbok 1947.

Medeltidsbyar utanför Helsingborg

Under 1991 utförde Riksantikvarieämbetet, UV Syd arkeologiska förundersökningar inom tre bytomter ost-nordost om Helsingborg. Undersökningarna utfördes i samband med nybyggnation och bekostades av Helsingborgs kommun.

Vid samtliga undersökningar konstaterades det att den äldsta påträffade bebyggelsen etablerades under medeltiden.

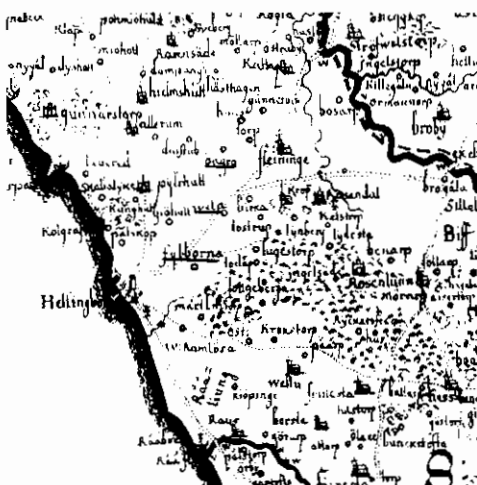
I Ödåkra och Väla by utfördes även slutundersökningar. De äldsta husen i båda byarna hade haft väggar av stolpar som stått nergrävda i marken. Ytterväggarna var takbärande. Dimensionerna varierade från Ödåkrahuset som mätte ca 12×5 meter till Välahuset som mätte 28×5 meter.

Huset i Ödåkra innehöll en stenkäldad förrådgrop med keramik av typ äldre rödgods. Inga äldre fynd framkom vid undersökningen. Den först etablerade gårdsbebyggelsen dateras därmed sannolikt till 12–1300-talen.

I Väla påträffades endast yngre rödgods. Ingen keramik kan dock säkert

knytas till huset. Tre stenfodrade brunnar var nergrävda i och invid huset. En datering av detta hus till sen- eller möjligen högmedeltid förefaller rimlig. Båda husen framkom på de historiskt kända gårdslägena inom bytomterna.

Om den äldsta generationen gårdar på dessa två tomter inte var av den ålder som möjligen kan förväntas, så visar

Burmans karta (1682) med omnämnda byar understrukna.

Utgrävt medeltidshus i Ödåkra. Observera yngre inslag i form av stensyll och stenskodd brunn. Gropen bakom brunnen har tolkats som förråds-grop i huset.

resultaten från Filborna by på en äldre bebyggelse. I sökschakten på en toft i bykärnan framkom lämningar av 1000-talsbebyggelse i form av stolphål och gropar med fynd av äldre svartgods. Inget yngre material framkom på toften. En slutundersökning i Filborna förväntas under 1992.

Byundersökningarna i Helsingborgs-området utgör välkomna tillskott till kunskapen om den skånska medeltidsbyn. Bebyggelsemönstret i risbygden karaktäriseras under 1600-talet av relativt små byar och ensamgårdar. De flesta arkeologiska byundersökningar i Skåne har hittills berört slättbyarna.

Bengt Söderberg

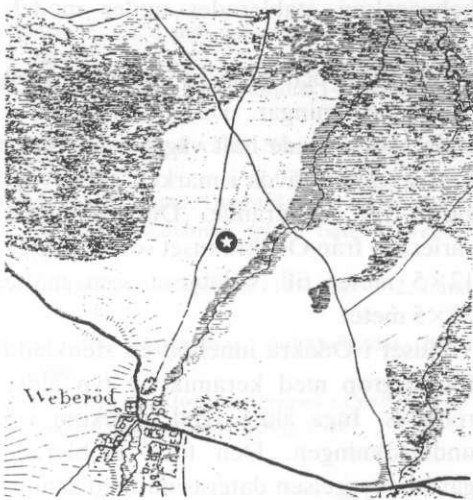
Riksantikvarieämbetet UV Syd, Lund

Riksantikvarieämbetet undersöker

Under våren och sommaren kommer UV Syd att göra flera undersökningar med anledning av vägbyggen.

Väg 12 kommer att ledas förbi Veberöd på samhällets norra sida. Här, vid korsningen med vägen mot Harlösa ligger ett boplatsskomplex från slutet av yngre stenålder eller början av äldre bronsålder.

På en klart markerad höjd ligger en stor boplat. Höjden har en gång i tiden varit den högsta punkten på en udde av fast mark som stuckit ut i ett vidsträckt våtmarksområde. Flintavslag och enstaka redskap finns i matjorden. En knapp skönjbar ås går söderut från höjden. Även på denna ås påträffas flintor medan de omgivande delarna av åkern är fyndtomma. Under hösten 1991 provundersöktes den del av åsen som kommer att korsas av den blivande vägen. Rester av en boplat påträffades; det har troligen varit en lägerplats som utnyttjats under kortare tid. Slutundersökningen börjar efter påsk.

Boplatsen norr om Veberöd ligger på en udde i den gamla våtmarken. Skånska Rekognosceringskartan 1812-20.

Väg 21 går idag rakt genom Hässleholm från väster till öster. Under våren påbörjas första etappen av den nya dragningen norr om staden. Första steget i det arkeologiska arbetet har slutförts i och med att elva områden har utvalts för provundersökning.

De flesta av dessa områden är troliga lägen för boplatser, framförallt från olika delar av stenåldern men även brons- och järnåldersboplatser kan förväntas. Strax öster om Almaån går vägen rakt genom ett gravröse, troligen från yngre järn-

åldern, och strax intill röset ligger ett lämpligt boplatsläge.

Väster om Stoby finns ett område med röjningsrösen i väglinjen. Några bitar järnslag påträffades i det tunna matjordsskiktet på en av de avröjda ytorna. I den närmaste omgivningen ligger våtmarker där myrsmalm kan ha hämtats.

UV Syd kommer också att arbeta vid breddningen av väg 23 norr om Stoby samt med fortsättningen av väg E66 mellan Bromölla och Sölvesborg.

Lasse Wallin

Riksantikvarieämbetet UV Syd, Lund

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (1868–1873), Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (1874–1880), Skånska samlingar (1894–1897) samt Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till redaktören, arkivarie Bengt Danielson, Landsarkivet, Box 2016, 22002 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1991, 75 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren, arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 22002 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., landsarkivarie Anna-Christina Ulfspärre, Lund, v.ordf., arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, v.sekr., arkivarie Göran Larsson, Lund, skattmästare, samt professor Hans Andersson, Lund, professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, professor Erik Cinthio, Lund, arkivarie Bengt Danielson, Lund, docent Siegrun Fernlund, Asmundtorp, högskolelektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjordis Kristenson, Lund, professor Lars Larsson, V. Nöbbelöv, docent Nils Lewan, Lund, länsmuseumchef Monika Minnhagen-Alvsten, Kristianstad, länsmuseumchef Bengt-Arne Person, Varberg, länsantikvarie Björn Petersen, Halmstad, docent Sten Skansjö, Lund, länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

